

en dat er ook een complex kredietsysteem werd opgetuigd om dit te laten functioneren. Het resultaat is bijzonder rijk en een ijkpunt voor de bestudering van de trans-Atlantische mensenhandel. Zijn bijdrage naar de praktijk van ‘stowing’ is huiveringwekkend, maar historisch bijzonder waardevol. In zijn onderzoek balanceert Radburn op een secure manier tussen een beschrijving van een handelssysteem en de menselijke tragiek van deze praktijk.

Karwan Fatah-Black, Universiteit Leiden

Jan Julia Zurné, *Oorlogsboeven. Alledaagse criminaliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Zutphen: Walburg Pers, 2024). 208 pp. ISBN 9789464562965.

DOI: <https://doi.org/10.52024/h7f8t584>

Was er ook maar iets gewoon in de Duitse bezettingstijd? In het collectieve geheugen staan de vijf jaren van Duitse overheersing vooral bekend om hun uitzonderlijkheid: een periode van uitzonderlijke repressie, van uitzonderlijk leed. Dat beeld is door wetenschappelijk onderzoek wel genuanceerd. Zeker, het was een exceptionele periode in velerlei opzicht, maar er waren ook belangrijke elementen van continuïteit, van voortgaan op de oude voet, van ontwikkelingen die voor de oorlog waren ingezet en die ook na de oorlog verder gingen. De Nederlandse justitie is daarvan een voorbeeld. Zij bleef haar werk doen tijdens de bezetting, hoewel de sturing vanuit Den Haag wel toenam, enkele magistraten gedwongen werden ontslagen vanwege hun politieke overtuiging of Joodse komaf en het werk werd “afgeroomd” door de Duitse politie en justitie. Over de Duitse strafrechtspleging is al wel het een en ander geschreven. Dat geldt ook voor de Hoge Raad, Nederlands hoogste rechter. Wat de lagere rechters deden is minder systematisch onderzocht. *Oorlogsboeven* van Jan Julia Zurné brengt hierin verandering. Zoals de ondertitel al verklapt, gaat deze studie over “alledaagse criminaliteit”, maar dan wel in een ongekende omvang (ter illustratie: het aantal veroordelingen wegens diefstal verviervoudigde tussen 1939 en 1943) en in een niet-alledaagse context.

De niet-alledaagse context van de Duitse bezetting zorgde er voor dat gewone misdaden andere maatschappelijke reacties oproepen, en soms ook door justitie anders werden gekwalificeerd. Lijkroof is natuurlijk

iets wat altijd al niet mag, strafbaar is en verwerpelijk wordt gevonden, maar toen het om stelen van in de meidagen van 1940 gesneuvelde Nederlandse soldaten ging was de maatschappelijke verontwaardiging nog zoveel groter. “Hyena’s van het slagveld,” zo noemde een krant een groepje lijkrovers uit Someren. In een andere zaak waarin een Veghelse boerenzoon terecht stond wegens het gappen van een zakhorloge van een gedode Nederlandse militair sprak de officier van justitie van “een van de ergste feiten” die hij ooit had gezien. “Voor dit gedrag vind ik geen woorden!”, vond ook de rechter. In het licht van de verbale veroordeling viel de straf voor deze boerenzoon trouwens nog best mee: twee jaar gevangenis, wat in hoger beroep zelfs werd verlaagd tot anderhalf jaar. In veel zaken tegen plundersaars en dieven die in de meidagen van 1940 hun slag probeerden te slaan werd als strafverzwarende omstandigheid meegenomen dat zij “in oorlogsnood” hadden gehandeld.

Lijkrovers en plundersaars uit de meidagen van 1940 zijn de eerste twee – vrij onbekende – groepen “oorlogsboeven” die Zurné voor het voetlicht brengt. Daarna volgen fietsendieven, criminele jongeren, malafide onderduikgevers, corrupte politieagenten, profiteurs van de heersende schaarste, maar ook pikkende dienstbodes en anderen die vooral stalen om het lot van hunzelf en hun naasten wat te verlichten. Deze opsomming maakt duidelijk dat niet alle soorten criminelen in *Oorlogsboeven* aan bod komen. Zurné beperkt zich tot de plegers van vermogensmisdrijven en van diefstal in het bijzonder. Dankzij uitgebreid onderzoek in de archieven van de gerechtelijke arrondissementen van Haarlem en 's-Hertogenbosch slaagt Zurné erin hun geschiedenissen nauwgezet te reconstrueren, waarbij zij vooral de boeven en de rechters dicht op de huid zit. Het resultaat is een buitengewoon pakkende bloemlezing van verhalen. Wat daaruit als rode lijn naar voren komt is dat diefstal vooral zo sterk toenam in de vijf jaren van Duitse overheersing, omdat de bezetting zowel gelegenheid creëerde als nood(zaak) vergrootte. Soms werd er gestolen uit winstbejag, soms werd diefstal als enige mogelijkheid gezien om de schaarste het hoofd te bieden.

Niet elke ambitie die de auteur in de inleiding noemt wordt in *Oorlogsboeven* waargemaakt. Zo blijft een systematische vergelijking van de twee arrondissementen uit. Toch is *Oorlogsboeven* een belangrijke aanwinst, om te beginnen omdat het wegdraait van de geijkte thema's uit de historiografie zoals collaboratie en verzet en onze aandacht vestigt op een meer “banaal” fenomeen als diefstal. Het boek lijkt verder het pad te banen voor een nieuw genre van

wetenschappelijke oorlogsgeschiedschrijving waarin verknoping van anekdote aan bredere ontwikkeling bijna achteloos plaatsvindt. Een veelbelovend genre dat niet alleen voor vakgenoten interessant is, maar ook een breder lezerspubliek kan aanspreken – en daarmee de potentie heeft de afstand te verkleinen tussen wetenschap en samenleving.

Geraldien von Frijtag, Universiteit Utrecht

Jasper Heinzen, *Prisoners of War and Military Honour, 1789-1918* (Oxford: Oxford University Press, 2025). 368 pp. ISBN 9780192871169.

DOI: <https://doi.org/10.52024/w1htne37>

In dit Engelstalige boek, gebaseerd op zeer uitgebreid archiefonderzoek, gaat Jasper Heinzen na hoe elitaire commentatoren en gevangenen zelf in de lange negentiende eeuw het begrip ‘militaire eer’ bekijken, hoe zij omgaan met verschillende interpretaties van het begrip en waarom ‘eer’ toch nog belangrijk bleef als gedragscode tot het einde van de Eerste Wereldoorlog, ondanks steeds terugkerende schendingen van die militaire erecode. Hij verwerpt de these dat ridderlijke idealen verdwijnen door de toenemende invloed van het nationalisme in de negentiende eeuw.

De militaire erecode houdt onder andere in dat gevangen genomen vijanden met de nodige eerbied en menselijkheid behandeld worden. Ook ‘het parool’ of ‘erewoord’ behoort tot de erecode: dit is de plechtige belofte van een overwonnen militair om in ruil voor zijn vrijheid, de wapens niet te zullen opnemen tegen de staat die hem gevangen nam of te beloven niet te zullen vluchten om meer verblijfscomfort te krijgen.

Militaire eer en zich aan een militaire erecode houden bestond reeds in de oudheid. Het is inherent verbonden aan vertrouwen en respect, aanwezig bij beide partijen. Ridderlijke idealen vormen de basis van een erecode in de middeleeuwen. Gevangen ridders worden met respect behandeld en kunnen vrijgekocht worden. Heinzen legt het verband tussen ridderlijkheid en militaire erecode; tussen ridders en nobelen enerzijds en officieren anderzijds.

Tijdens de Franse Revolutie en de Napoleontische oorlogen bestaan legers niet meer uit ‘ridders’ of professionele huurlingen, maar uit dienstplichtigen. Tevens neemt het belang van de natie toe: staatsbelangen worden prioritair gesteld, boven ridderlijke idealen.